

Még egyszer a *felelin*-féle igealakokról

1. 1956-ban a Zeneműkiadó Vállalat gondozásában megjelent a DOMOKOS PÁL PÉTER–RAJECZKY BENJÁMIN szerkesztette Csángó Népzene első kötete. A bevezetést követő fejezetben az első csángó magyar népdalgyűjtő, PETRÁS INCZE JÁNOS (1813–1886.) – 1873-tól ROKONFÖLDI néven szerepel a Nyr.-ben – életét ismerteti édesapám. Klézse ferencrendi papjának élettörténete izgalmas és tanulságos olvasmány. A DÖBRENTÉITől kicsiholt szikra lánggá lobbanása fáklyaként vonta Moldvába e ritka érdekességű táj iránt érdeklődők, majd kutatók egész seregét. A népköltészet felé a múlt században még szokott fenntartással közeledő PETRÁS fokozatosan enged előítéleteiből, végül is a legmelegebb elragadtatás hangján ír a csángó népköltészet szépségéről és gazdagságáról. A népdalszöveg-gyűjtő és -közlő bűvár ismert és méltatott közleményeiben – s hasonlóképp a fent idézett műben is – olyan elszórt megjegyzésekre és hozzáfűzésekre is akadhatunk, melyek PETRÁSra mint grammatikusra, finom érzékű, vájt fülű és éles szemű nyelvészre hívják fel figyelmünket. E tekintetben kiaknázása még nem történt meg.

2. A PETRÁS gyűjtötte anyag vizsgálata során egy különös strófa keltette fel figyelmet:

„Nekem ullyan asszonyom van
Kétszer seper egy hónapba
Három pászma motoláján
Három holnapja hogy *fonján*.”

A *fonján* alak mellett PETRÁS következő jegyzete olvasható: „Verbumokban az egyes szám harmadik személyének *án, én, in*-nel végzése az indicativusban nagyon életben van, így pl.: *halján, fonján, tudján, szeggyjén, üssén, tegyén, keletin, ültetin, kerülin*.” (DOMOKOS–RAJECZKY i. m. 46.) A meglepő ígék mellett rövidesen az Apor-kódex néhány helye csigázta fel végleg érdeklődésemet. A kódex 86” illetőleg 193. lapján az alábbi szövegrészetek olvashatók: „Urnak irgalmaffagit: orpkke *eneklen* Nemzetekbol nemzetekbe: *hirdetē* te igaffagodat en zammal. | myndenyk oth faz pr nefterth *olwasan* merth myndenyk anyival tharthozyk”.

Mielőtt a tüzetesebb vizsgálódáshoz láttam volna, édesapám váratlanul újabb adatokkal állt elő. Az általa Petri András és Réti János Énekeskönyvének – rövidítésében PARJÉK-nak – nevezett, eddig Jancsó Benedek-kódex címen ismeretes kéziratos kötet énektörténeti feldolgozása során az alábbi sorokra bukkant:

„Mikoron az Isten itt Odical(?) valla
Marja Magdolna gieonieorkeodik valla
Testi kevansagban eo el merült valla
Kiert fenlee neujt el *vezteten valla*”

(Kézirat 12/a.)

„Minek eleotte eok eleredenek mint Betlehemiglen
az haz felet megh allapek(!) az hol Szuz marja
tartjan valla eo Szent fiat ez vilagh urat”

(Kézirat 30/b.)

Ilyen előzmények után került kezembe SZABÓ T. ATTILÁnak „A *felelin*-féle igealakok az erdélyi régiségben” című cikke (MNY. LIV, 333–4), melyben újabb régiségbeli adatok sokaságával s teljes könyvészeti felsorolással kijelölte további kutatásaim irányát. – Ezt a közleményt egészíti ki PAIS DEZSŐnek a fenti cikkhez csatolt kis írása (i. h. 334–5), melyben egy korábbi magyarázatára utalva még egy 1515-ből származó *n*-es igealakkal bővíti a példák sorát, „*irtán* eszt”-nek olvasva a konstantinápolyi rovásfelirat egyik részét. – Végül „Felelet a *felelin*-féle igealakok kérdésére” cím alatt (MNY. LV, 273–8) a csíkszentsimoni vallató-levél teljes szövegét közli SZABÓ T. ATTILA, „amely forrás a *felelin*-féle igealakok előfordulásának bősége szempontjából az eddig ismert leggazdagabb kincsestár”. A szöveg minden mód- és időbeli egyes szám 3. személyű tárgyas igéből statisztikát készítve megállapítja, hogy 93 igealak közül 17 tartozik a *felelin* típusúak sorába. A csíki, udvarhelyi és a csángó előfordulások alapján legalábbis a keleti nyelvjáróterületen a XVI–XVII. században eléggé elterjedtnek tartja az *n* végződésű igéket, s e tételének legfőbb bizonyítéka, hogy még „korabeli törvénykezési iratokba a vallatások meg törvénykezési jegyzőkönyvek íródeákjai is minden különösebb megjegyzés nélkül, mint tőlük és környezetükből közvetlenül értett, sőt hihetőleg használt igealakokat írták be” (MNY. LIV, 334). SZABÓ T. ATTILA az *n* mivoltát illetőleg nem nyilatkozik.

3. Fontosnak tartom, hogy az érdemleges tárgyalás előtt az ide vonatkozó összes elérhető *-n*-es igealakot egy csokorba gyűjtsem, s ezáltal feltehetőleg teljes anyag alapján próbáljak megjegyzéseket tenni.

Elsőnek MELICH régiségbeli példáit idézem: „Ilyen *-n*-re végződő alakokat a nyelvemlékekből is idézhetek: TelekiK. 131 vr *yhlen*, u. o. 353 ez *ygeken mondyan vala*.” (A magyar tárgyas igeragozás 11.)

A moldvai csángó nyelvjárásból igen sok példa idézhető, bár megjegyzendő, hogy napjainkban ilyen igealakot nem jegyeztek föl. Legnagyobb elterjedtségnek talán e század elején örvendhetett. Ekkor a RUBINYIhoz írt Martinás-levelekben valósággal hemzsegek e különlegességek: „...mit fogodot urusagad mikar el indult tölem, ke (hogy) meg *lelin* a komam uramat a B... Gyulát, is poprikát köld nekem a igaz magyaraktul? a mert nem *csántán* meg est a 2 dolgot? – hiszem most ke mincsak meg *hitin* a Liveroti popnak beszigyit ke a Mártnás ros ember...” (Nyr. XXIX, 530). – A „szövegben él a szó” elv alapján még egy rövid részletet iktatok ide „Az ember élete” című ritka érdekességű, világirodalmi kapcsolató csángó népmeséből: „Neki fogott az iszten, ke nem vala mit csánnyon, *csántán* e földet, meliken élünk. *Láttán*, ke nem ál jól földnek pusztán, csánt embereket, kucsákat, magárákat (szamár), is mindent, mit látunk sze nem látunk szemeinkvel. Zut onnét *megcsántán* üket, elejbe *gyűjtén*. Is ilü napot ígért nekiek. Elébszser *eléhittán* zembert...” (Nyr. XXXI, 143). RUBINYI többi adatát csak felsorolásszerűen idézem: *köveszeltin, kértin, aggyán, odahittán, meghaltán, eléhittán, kurtisszán, elrendelin, kültin, képzettin, láttán, tettén, befettén, megcsántán, üszmertin, kinyittán, kikürtin, képzettén, bekürtén, kikürtén, lássán, montán, foktán, mondottán, mekkeresz-*

teltén, bétékertén, lekaptán, verin, elhattán, elvegyén, feltegyin, eléltin, törtin, elmenen, megelősztin ólt, megnevesztin ólt, mutittán, elgyugtán, elfogottán, kotolján, megtanitán, tettin, elvettin (Nyr. XXXI, 144). – E példák alapján RUBINYI a következőket mondja: „A harmadik személyű *n* rag (amely ma is él a *leszen*, *teszen*, *vagyon* féle igékben) él, ha nem is kizárólagosan, és pedig leginkább a múlt időben. Példák: Írt ekkor vissza Szolomonnak, ke *elfogottan* a berebeket, hát nem óltak azok, melyiket *betettin*, sz *elkül-tin*; ekkor *kihotároztán* Szolomon niepeknek; Szentpéter *montán*, *mondettán*. Elvértve jelenben is, pl. *értin*? érti? De ezt csak Szabófalván hallottam.” Később jegyzetben hozzáfűzi: „Feltűnő, hogy az alanyi ragozásból egyetlen adatot se jegyeztem fel, s egy példát sem találok a Martinás leveleiben.” (Nyr. XXX, 112.)

WICHMANN Csángó Szótárának igei mintaszói közt nem szerepel *-n*-es forma, a szótári részből azonban idézhető néhány előfordulás: „*lāttān?*”, „*lāssān meg!* schauen Sie das”, „*hod’j mońd’jān?*”, „*āst mońd’jān, hād’j...*”, „*āst monttān, hād’j...*”, *est ε besēdet hāl’jān meg!* hören Sie dieser Rede zu!”

CSÜRY (MNY. XXVIII, 150) szerint: „A harmadik személyű tárgyas ragozásbeli *-n* rag a Bákó környéki csángó nyelvjárásban csak néhány igére szorítkozik. A következő alakokban hallottam: *lássán-e* (látja-e), *tuggyán-e* (tudja-e), *hallján-e* (hallja-e), *mondettán* (mondta).”

Az adatok sora azonban nem ér véget, a jelenség felbukkan a csanádapátfalvai nyelvjárásban is. B. TAKÁTS LAJOS írja (MNY. V, 209): „A rendes rag mellett ez az *-en*, *-ín* végzet használatos még a jelentő mód múlt idejű egyes harmadik személyében is: *hoztin* v. *hoztín*, *vittin* v. *vittín*, *beszältin* v. *beszältín* kend.” A folyóirat szerkesztője jegyzetben hozzáteszi: „Ehhez hasonló személyrag a moldvai északi csángó nyelvjárásban is dívik. A feltűnő csak az, hogy míg Csanádapátfalván alanyi személyragként szerepel, addig ott tárgyas rag és mélyhangú alakja is van.” – TAKÁTS később önálló tanulmányban (Az apátfalvai nyelvjárás 36) visszatér a kérdésre, s az érdekes igealakot az *ugorjon* (*kend*) × *ugorjiik* (*kend*) = *ugorjin* (*kend*) alakkeveredéssel magyarázza, további megszorításként említve, hogy a jelenség csak *kend*-del kapcsolatban szerepel. A múlt idejű *-in* alakra azonban nem ad magyarázatot.

Végül KISS GÉZA írja „Ormányság” című munkájában (249): „A mindennapi élet cselekvéseit kifejező igéknél a múlt idő egyesszám 3. személy ragja ked előtt: *-un*, *-ün*. Pl. *Öttün* ked-e má ezt és ezt? (Tehát nem: Övött-e ked má?) *Kaptun* ked-e már levelet a Pistátú? (Nem: Kapott-e ked má?) *Jártun* ked-e már ere? (Nem: Járt-e ked má...?), *Hattun* ked-e ekkor szarmántot? (Hagyott ked-e?...).”

Ezzel körülbelül teljes az ide vonatkozó anyag. A fenti szerzők nagy része csak adatközlésre törekedett, a mivolt kérdését nem boncolgatták.

SZINNYEI (NyK. XXXIII, 251) a csángó előfordulások alapján állítja: „Ez az *-n* aligha régi maradvány, hanem alkalmasint valamiféle újabb keletű járulék. Határozott véleményt nem mondhatok róla, mert ahhoz több adat kellene.” – A megfelelő számú adat talán együtt áll, s SZABÓ T. ATTILA közleményei, a PARJÉK, az Apor-kódex, PETRÁS és RUBINYI szövegeinek együttes ismeretében SZINNYEI esetleg „határozott vélemény”-t mondott volna.

4. A magyar igeragozás kérdését tárgyaló nevezetes tanulmányok (BALASSA-SIMONYI, Tüzetes Magyar Nyelvtan; MELICH, A magyar tárgyas igeragozás története; HORGER, A magyar igeragozás története) nem érintik közelebbről az *-n* problémáját.

Behatóan foglalkoznak vele egészen ellentétes eredményre jutva SZINNYEI (NyK. XXX, 251; NyH.⁷) és MÉSZÖLY (Nyelvtörténeti fejtegetések a Halotti Beszéd alapján 82–102; Ómagyar szövegek nyelvtörténeti magyarázatokkal 203–10). A kérdést érintik még, és inkább SZINNYEI mellett foglalnak állást részletesebb tárgyalás nélkül BERRÁR. (TörtMondt.) és LÖRINCZY Éva (KTSz.). – A kétféle vélemény MÉSZÖLY szavaival (i. m.¹ 102) így foglalható össze: „...az úgynevezett *-n* egyes harmadik személyrag azonos a locativusi *-n* helyhatározóraggal, nem pedig finnugor eredetű deverbális főnévképzővel, mint SZINNYEI tévesen fölteszi”.

MÉSZÖLY roppant szellemes fejtegetései e kérdésben nem meggyőzőek, *-n* és *-t* ragos határozói (*folytan*, *mentén*, *járat*, *menet*) igei állítmányként még az ő szuggesztív hatásával sem fogadhatók el. A *mentén* névutó kialakulását és alaktani szerkezetét tekintve – *-t* múltidő-jel + *-é* birtokos személyrag + *-n* locativusrag – nem keverhető a *mondottán* típusú verbum finitummal.

MÉSZÖLY végső következtetésével saját premisszái állíthatók szembe, melyekben SZINNYEI elvetett véleményét igazolja. E tételek a következők: „Tudjuk azt, hogy a finnugor nyelvek igeragozásában egyes harmadik személyként gyakran szolgál pusztá igenév. Ugyanazon igenévnek alakváltozata a *való* (< *voloy*) *vala*, de az egyik csakis melléknévi igenév lehet nyelvünkben, a másik csakis múlt idejű egyes harmadik személy. – A finnugor nyelvek igeragozásában igen nagy szerepe van az igenévnek.” (I. m.¹ 99.)

5. A régiségbeli előfordulások megszorodásával s PETRÁS múlt században leírt adatai kapcsán láthatjuk, hogy nem elszigetelt, magányos, véletlenszerű jelenséggel van dolgunk. A régi és új adalékok nem keresztezik, inkább támogatják egymást. A nehézség csak az, hogy PETRÁS jelen időben, RUBINYI többnyire múlt idejű szerepkörben találkozunk velük, a csángóknál tárgyas ragozásban szerepel, Csanádban alanyi ragozásban, az Ormányságban inkább csak *kend*-del kapcsolódva él az *-n*-es forma. Mégsem buktató jellegű akadályok ezek, mert sajátos igealakjaink a régiségben és RUBINYInál is mindkét időben előfordulnak, az alanyi–tárgyas ellentétnek pedig talán másutt kell magyarázatot keresnünk. – Egyetlen tény azonban már itt is leszögezhetünk. Az *-n* módtól és időtől függetlenül, minden esetben, minden tájon és minden korban kizárólagosan az egyes szám 3. személyének kifejezésére szolgál, tehát személyrag.

Az *-n* végződést a magam részéről finnugor igenévi eredetű képzőnek tartom, s további fejtegetéseimben erősen támaszkodom SZINNYEI fent idézett műveire.

Az *-n* végződés szerepel a következő ige csoportokban: *vagyon* (*van*), *megyen* (*menen*); *teszen*, *leszen*, *veszen*, *eszen*, *iszon*, *hiszen*, *viszen*, *alozon* (JordK. 377, nyj.); *tőn*, *lőn*, *vőn*, *őn*, valamint a felszólító módban minden igitípusban: *várjon*, *végezzon*, *adjon*, *menjen*, *lőjön*, *tegyen*, *aludjon*. Feltűnő, hogy ezek a csoportok valamennyien alanyi ragozásúak, fentebb viszont nagyrészt tárgyas ragozású igékkel találkoztunk. Feltehető, hogy egykor igen elterjedt típus lehetett az *-n* végű ige alanyi és tárgyas ragozásban egyaránt. Az idők folyamán az *-n*-es alak kiszorult az általános nyelvhasználatból, s a nyelvközösség nagy része csak az elszigetelt alanyi ragozású csoportokban tartotta meg. Viszonylag elterjedt igesajátsággént maradt meg több nyelvjárásunkban, különösen a csángóban, s bizonyos megoszlást, idő- és térbeli ingadozást nem tekintve sokáig, még e század elején is élő és használt igealakként találkozhattunk vele.

Kérdés, hogy hol, milyen ragozásban, milyen időben és módban, mely tőtípusú igékben bukkant föl először e végződés? A terjedés irányának kérdése szorosan összefügg a mibenlét, az eredet problémájával, ezért együttesen tárgyalom őket.

Véleményem szerint valamennyi esetben egyugyanazon igenévi eredetű *-n*-nel van dolgunk, mely egygócú jelenséggént jelentkezhetett, bizonyos igecsoportban egyes szám 3. személyt jelölő alakká vált, s innen analógiásan a legtöbb igére ugyanebben a funkcióban átterjedt. A *-k* többes jel hozzájárulásával a *-nak*, *-nek* többes 3. személy jelölésére általánosan elterjedt, az egyes szám 3. személy végéről azonban fokozatosan visszaszorult, s manapság csak bizonyos igékben használatos.

Az *-n*-es forma kialakulása és elterjedése így is képzelhető: a *megyek ~ menek, mész ~ mégy, megy ~ megyen ~ menen ~ mén* sorban vagy a *vagyok, vagy, vagyon* paradigmákban már csak a kellemetlen homonímia elkerülése végett is szükség lehetett alaki megkülönböztetésre, s e célra kezdhették használni az *-n* végű alakot, a *vayon* participiumot. – Igeragozásunk bonyolult rendszerében igen nagy szerepe volt az analógiának. Az igen egyszerű, könnyen áttekinthető rendszert felváltó alanyi és tárgyas, ikes és iktelen ragozási sorok, a sok időt és módot kibomlasztó nyelvfejlődés nem minden esetben tudott külön személyragot és időjeleket létrehozni. A mai igeragozási rendszer végül következtelenül, átcsapásokkal, ingadozásokkal valósult meg, s igen erősen támaszkodott a magyar nyelv névszói-igei felépítésére, nagymértékben felhasznált igeneveket is. Hogy a rendszer kiépülése valószínűleg későn indult meg, arra bizonyíték a Halotti Beszéd *vogmuc* adata is, mely fejlődése kezdetén levő igelak. Itt egyelőre csak következtetésekkel dolgozhatunk, s érzékenyen hiányoznak évezredünk három első évszázadából való terjedelmes, magyar nyelvű szöveges emlékek, melyek alapján igazolódna vagy módosulna a logikai sor feltevései.

Az *-n* végződés következő állomása az *sz-szel* bővülő *v-tövűek* csoportja, ahol egyrészt bővített igező után szerepel a jelen idejű *teszen, leszen* féle alakokban, másrészt a múlt idő kifejezésére szolgáló pusztán igező után lelhető: *tőn, lőn*. Ekkor kapcsolódhatott be a sorba a felszólító mód *menjek, menj, menjen; legyek, légy ~ legyél, legyen* paradigma-sora, s ekkoriban jelenhetett meg az *-n* a *felelin, fonján, olvasán*-féle igékben, egy szóval ebben az időben kezdett általánosabban elterjedni.

SZINNYEI szerint a felszólító mód jele névmási eredetű, de LÖRINCZY Évával együtt vallom, hogy „a jelentő és felszólító módbeli *-n* egyes 3. személyű személyrag elválásására nincs szükség, egyrészt, mert ilyen analogikus áttétel egyik igealakból egy másik rokon igealakra a legáltalánosabb dolog, másrészt a magyarázat hangtanilag sem megnyugtató” (KTSz. 132–5).

Ezekben az igecsoportokban az *-n* igenév-jelölő természete már elhomályosult, erőteljesen előtérbe került a személyragfunkció. Az elterjedést magyarázhatja az ősi tőtípus kedvelése mellett az újabb mindent ragozási hajlandóság, a törekvés, mely a birtokos személyragozás és a tárgyas igeragozási rendszer közös eredete miatt támadt nagy alaki egybeesés elkerülésére irányult és különösképp erősen érvényesülhetett a gyakrabban használt egyes szám 3. személyben, leginkább a *nomen-verbumok*nál. – A tárgyas igeragozásban elősegíthette időleges elterjedését az 1., 2. személy testesebb, mássalhangzós végződéséhez alkalmazkodás, mely ezeknek analógiájára létrehozhatta a nyelvérzék számára megnyugtatóbb, egyöntetűbb *n* végződést. – Érvényesülhetett a túlságosan rövid szavak elkerülésének igénye is, hisz az ősi kéttagú szavak a tövéghangzó lekopása után

egytagúakká váltak. A ragozásban viszont csak egyedül az egyes szám 3. személy maradt egytagú, mint puszta fő, ezért is keletkezhetett esetleg a *men* helyébe a *menen*.

A többes *-nak*, *-nek* személyrag kialakulásának körülményei szintén bizonytalanok. Mivel kizárólag és következetesen alanyi ragozású igékbe szerepel, már csak egy kialakult tárgyas igeragozási rendszer után keletkezhetett *-n*-es alanyi ragozású egyes szám 3. személyből, melyet elláttak *-k* többesjellel.

A többeli magánhangzó hosszúsága és rövidsége kevés eligazodást nyújthat a kialakulás idejére vonatkozólag. A *verin* rövid *i*-je, a *fonján* hosszú *á*-ja BÁRCZI szerint ómagyar kori nyelvallapokra vall (Htört.² 86).

A magyar igeragozásnak ezzel a típusával tökéletes egyezést mutat finn igeragozás: „A *-pi ~ -vi* praes. jel az 1. partic. *-pal/-pä ~ -val/-vä* képzőjéből keletkezett hangtani fejlődés (szóvégi *-a > -i* és *-ä > -i*), továbbá szófaji átcsapás útján. A *-pi ~ -vi* a praes. jelölő funkció mellett a személyrag szerepét is betölti (e. 3. sz.).” (PAPP ISTVÁN, Finn nyelvtan 90.) „A *-vat/-vät* személyrag összetett: *t* eleme azonos a *t* többesjellel, *-val/-vä* eleme pedig az 1. partic. *-val/-vä* képzőjével, amely az e. 3. személyű *-vi* igei személyragnak is kiindulópontja. A *menevä*-féle szóalakok ma is két jelentésűek: 1. *mene-vä-t* 'menők', *mene-vät* 'mennek'.” (PAPP i. m. 92.) – A fejlődés tehát itt is hasonló. Igenév → igenévből egyes 3. személyű alak → többesjellel ellátva többes 3. személy. A többes 3. személy itt is önállósul, s jelen időben, múlt időben, lehetőségű módban, feltételes módban egyaránt szerepel: *sano-vat*, *sanoi-vat*, *sanone-vat*, *sanoisi-vat*, egyes 3. személyben viszont csak jelen időben etimologikus a nyújtott, igenévi eredetű személyrag.

A feltett magyar fejlődési sor is ilyen lehetett: *menen + -k*, *menenek > mennek*, s ebből az összes többi alak, *ment*, *mentek ~ mentenek*; *mene*, *menének*; *menjen*, *menjenek*; *menne*, *mennének*. – A *-k*-val ellátott *-n* a többesben teljesen elterjedt, az egyes számban pedig szórványosan előfordul a jelen időben, állandó érvénnyel szerepel a felszólító módban.

A fejtegetés legnagyobb gyengéje, hogy a *vagyon* 'lényeg, lény' (SzófSz.) s a népnyelvben főnevesült *van* alakok mellé nem tudok felsorakoztatni *-n* végű deverbális nomeneket, habár az egykorú *Liüntik* személynév *Liün* eleme 'levő' jelentésűnek is magyarázható (PAIS: MNy. XLIX, 292).

6. Levegőben lógna az egész levezetés az *-n* eredetének és mivoltának felderítése nélkül. SZINNYEI fenti tanulmányaiban meggyőzően bizonyítja a *-n*-es alak igenévi eredetét, s tételének bizonyítására a NyH.⁷-ben bőséges adattárat közöl a rokon nyelvi megfelelőkből. Megállapításait későbbi kutatói tovább finomították, s a pontosabban feltérképezett adatok közt a feltevést még inkább támogató árnyalatok is előkerülhettek. GYÖRKE és LEHTISALO (Die Wortbildungslehre des Uralischen, illetőleg Über die primären uralischen Ableitungssuffixe: MSFOu, LXXII) mellett nem hagyhatók figyelmen kívül az egyes finnugor nyelvek azóta megjelent alapos, részletes leíró nyelvtanai sem.

A vogulban általában *-ne* igenévképző ismeretes (SZABÓ DEZSŐ, A vogul szóképzés: NyK. XXXIV, 423; NyH.⁷ 88; LEHTISALO, AblSuff. 128; Мансийский Язык. Ленинград, 1957. 140.) LAKÓ (Északi-manysi nyelvtanulmányok 45) az igenevek között két *-n*-t tartalmazó típust különböztet meg. A II. sz. *-n* végződés *lõßintan nẽepak* 'olvasni való könyv, olvasó könyv' szószerkezetben jelzői funkciójú; a III. sz. *-ne*, az *õlne* 'levő, élő' példaszóban jelen idejű melléknévi igenévi funkciójú.

A chantira vonatkozólag érdekes megállapítást tesz SCHÜTZ József (Az északi-osztják szóképzés: NyK. XL, 71): „Az ige sing. harmadik személyének rendesen nincs személy-

ragja, néha azonban a praesens képzője után találunk egy *n*-t, amely talán igenévképző.” Az *-n* egyébként több összetett képzőben szerepel, s általában cselekvő személyt jelentő igenevet képez.

Az udmurtban képzőbokokban találkozunk az *-n*-nel. Melléknévi igenévi igenevet képez, s csak állítmányként szerepel. (NyH.⁷ 88; LEHTISALO, AblSuff. 126; Русско-удмуртский словарь, Краткий очерк грамматики удмуртского языка. Москва. 1956. 1335.)

A komiban a melléknévi igenév különböző változataiban találkozhatunk az *-n*-nel. Az *-an* cselekvést kifejező melléknévi igenév a *вуран дӧрӧм* 'a varrásban levő ing' szó szerkezetben, tulajdonságot fejez ki a *гужан писъмӧ* 'megírt levél' példában. (NyH.⁷ 88; LEHTISALO, AblSuff. 117; Современный коми язык. Сыктывкар, 1955. 242.)

A mariban a határozói igenév képzője egyben az úgynevezett III. vagy *-n*-es praeteritum jele, egyben az egyes szám 3. személy kifejezésére szolgál (BEKE ÖDÖN, Cseremiszy nyelvtan 328; NyH.⁷ 88; LEHTISALO, AblSuff. 126). Н. И. ИСАХБАЕВ „О некоторых следах древнего значения деепричастия на «н» в марийском языке” című cikkében (NyK. LX, 59) az *-n* jelenlegi funkcióinak fejtegetése mellett megállapítja, hogy a mari határozói igenév képzője eredetére nézve egy ősi finnugor infinitivusi elemre megy vissza, ami a nyelvközösség felbomlása után mindegyik konkrét nyelvben sajátos módon fejlődött. Így például a mai balti finn nyelvekben a cselekvő múlt idejű melléknévi igenév végződésében található, a finn *-nut*, *-nyt*, az észt *-nud*, *-nüd*, a komi, udmurt infinitivusi *-ni*, a mordvin múlt idejű melléknévi igenév végződésében levő *-n* toldalékokban.

Talán nem szükséges több példát idézni a finnugor igenévi eredet bizonyítására. Igenévi, állítmányi, majd verbum finitumi szerepkörben is találkozunk képzőnkkel, s ebben a sorrendben egyben egy reális fejlődési sor különböző fokozatait is feltehetjük. A melléknévi és határozói igenév közti funkciókülönbség sem aggasztó nehézség. KÁROLY SÁNDOR írja „Igenévrendszerünk a kódexirodalom első szakaszában” című értekezésében (73): „Az *-ó*, *-ő* képzős igenév alkalmi használatban funkciójára nézve nagyon közel áll a *-ván*, *-vén* (*-va*, *-ve*) képzős igenévhez. A melléknévi és a határozói igenév funkcionális szerepe között éppen az alkalmi és az általános használatban való alkalmazhatóságuk, illetőleg e szerepre való alkalmatlanságuk húz éles határt.”

7. A finnugor eredetű *-n* képzővel ellátott forma a nyelvfejlődés bizonyos fokán kényszerítő körülmények közepette egy meghatározott ige csoportban mint egyes szám 3. személyű igealak jelentkezhetett. Analógia következtében ugyanebben a szerepkörben áterjedt más ige csoportokra is, de eredeti névszói funkcióját teljesen elvesztette. A nyelv további fejlődése során alaki módosulásokat, majd változásokat szenvedett, és „kalandos pályafutása” során ma már a nyelvjárásokból is kipusztulóban van. Emlékét csak a többesi *-nak*, *-nek* s mai köznyelvünk egyes mind jobban avuló, elszigetelt ige csoportjai őrzik.

Máig sem értem, hogy ez a különleges, de valaha létezett igealak miért nem keltett egy csöpp érdeklődést sem magyar nyelvtörténész körökben csakúgy, mint a finnugor lingvistáknál. A toldalék eredete kevésbé érdekel, annál inkább az, miképp és miért került az *-n* a tárgyalt szóalakok végére.